

Fabian KOBALCZYK-GRUDA

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Instytut Bezpieczeństwa i Informatyki

fabiankob@o2.pl

<https://orcid.org/0009-0001-5750-7086>

<https://doi.org/10.347/dsd.2024.01.05>

OBRAZ ŻOŁNIERZA POLSKIEGO W DOBIE AGRESJI ROSJI NA UKRAINĘ (NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH)

ABSTRAKT: 24 lutego 2022 roku rozpoczęta przez Rosję agresja na Ukrainę wywołała istotne zmiany społeczno-polityczne w Polsce. Niniejsze opracowanie analizuje te przemiany, koncentrując się na aspektach społecznych i ich wpływie na polskie społeczeństwo. Szczególną uwagę poświęcono postawom Polaków wobec żołnierzy i wojska, które odgrywają kluczową rolę w kontekście bezpieczeństwa narodowego. Analizowany jest również stosunek społeczeństwa do udziału w szkoleniach wojskowych, obowiązkowej służby wojskowej oraz roli kobiet w siłach zbrojnych. W artykule ukazano także zmiany w systemie szkolenia żołnierzy, obejmujące różne etapy kształcenia wojskowego oraz możliwości poszerzania kompetencji, takie jak program Legii Akademickiej. Przedstawiono też analizę postaw uczestników szkoleń wobec elementów praktycznych i teoretycznych, jak również ogólnej organizacji procesu kształcenia. Ponadto omówiona została rola edukacji obronnej w kształtowaniu postaw obywatelskich oraz przygotowaniu społeczeństwa na wypadek sytuacji kryzysowych, w tym znajomość procedur w warunkach wojny i poziom gotowości obywateli do podejmowania działań obronnych.

SŁOWA KLUCZOWE: bezpieczeństwo, żołnierz, społeczeństwo, wojna na Ukrainie, edukacja obronna

THE IMAGE OF A POLISH SOLDIER DURING RUSSIA'S AGGRESSION AGAINST UKRAINE (BASED ON SELECTED EXAMPLES)

ABSTRACT: On February 24, 2022, Russia's aggression against Ukraine triggered significant socio-political changes in Poland. This paper analyzes these changes, focusing on social aspects and their impact on Polish society. Special attention is given to the attitudes of Poles towards soldiers and the military, which play a crucial role in the context of national security. The study also examines society's views on participation in military training, compulsory military service, and the role of women in the armed forces. The paper further explores changes in the military training system, covering various stages of military education and opportunities for skill enhancement, such as the Academic Legion program. Additionally, the attitudes of training participants toward practical and theoretical elements, as well as the overall organization of the training process, are analyzed. Furthermore, the role of defense education in shaping civic attitudes and preparing society for crisis situations is discussed, including knowledge of wartime procedures and the level of citizen readiness to undertake defensive actions

KEYWORDS: security, soldier, society, war in Ukraine, defense education

WPROWADZENIE

24 lutego 2022 roku, kiedy Rosja rozpoczęła jawną agresję na Ukrainę, Polska znalazła się w obliczu nowych wyzwań zarówno na płaszczyźnie politycznej, jak i społecznej³⁵. Konflikt ten w istotny sposób wpłynął na postawy Polaków wobec zagadnień związanych z bezpieczeństwem narodowym, a zwłaszcza na percepcję roli żołnierzy i wojska. Zmieniające się okoliczności geopolityczne uwydatniły znaczenie sił zbrojnych oraz konieczność ich adekwatnego przygotowania do obrony kraju. W obliczu zagrożenia, jakim stała się wojna w sąsiedztwie, narastała potrzeba zrozumienia społecznych aspektów związanych z obronnością, w tym stosunku Polaków do żołnierzy oraz edukacji obronnej.

Badania koncentrują się na analizie przemian w postrzeganiu żołnierzy przez społeczeństwo polskie oraz na ewolucji systemu szkolenia wojskowego w kontekście bieżących wyzwań. Podjęto również próbę zbadania, jak Polacy oceniają konieczność uczestnictwa w szkoleniach wojskowych, obowiązkowej służby wojskowej oraz rolę kobiet w armii. Edukacja obronna, jako integralny element przygotowania społeczeństwa do sytuacji kryzysowych, również stanowi przedmiot niniejszej analizy.

Głównym celem badawczym jest analiza zmian w postrzeganiu żołnierzy oraz roli wojska w polskim społeczeństwie po 24 lutego 2022 roku, ze szczególnym uwzględnieniem społecznych i edukacyjnych aspektów. Ponadto podane są dodatkowe pytania badawcze:

- Jakie jest zaufanie społeczne do Wojska Polskiego?
- Jakie są społeczne postawy wobec obowiązkowej służby wojskowej?
- Jaki jest stosunek społeczny do obowiązkowej służby wojskowej kobiet?
- Jaki jest poziom edukacji obronnej?
- Jaką rolę odgrywa edukacja obronna w przygotowaniu obywateli do działań w sytuacjach kryzysowych i jakie są społeczne postawy wobec jej wprowadzenia do systemu edukacji?
- W jaki sposób programy takie jak Legia Akademicka wpływają na rozwój kompetencji obronnych wśród młodych Polaków?

STOSUNEK POLAKÓW DO ŻOŁNIERZY I WOJSKA

Jednym z czynników istotnym dla zdolności bojowych państwa jest stosunek społeczeństwa do żołnierzy i wojska. Kultura i mentalność narodu powinny być ukierunkowane tak, aby był on w stanie bronić swojej niepodległości. W tym celu sprawdza się między innymi poparcie społeczne dla danej grupy zawodowej/mundurowej czy chęć przejścia przeszkolenia wojskowego. Prócz regularnego wojska istotna jest również dobrze przygotowana rezerwa. Daje ona zdolności bojowe i obronne państwa w myśl powiedzenia, iż „wojnę wygrywa rezerwa”.

³⁵ Szerzej na ten temat: E. Bendyk, P. Buras, *Polska wobec wojny, Polska w świecie po wojnie. Zadania na nowy czas*, <https://www.batory.org.pl/publikacja/polska-wobec-wojny-polska-w-swiecie-po-wojnie-zadania-na-nowy-czas/> (13.03.2024); M. Sińczuch, *Stosunek społeczeństwa polskiego do agresji rosyjskiej na Ukrainie w świetle badań socjologicznych*, „Bezpieczeństwo Obronność Socjologia” 2022, nr 1(17), s. 37-54.

Z uwagi na skalę działań zbrojnych w dzisiejszych czasach, można stwierdzić, iż zawodowe wojsko nigdy nie jest wystarczające do rozstrzygnięcia pełnoskalowego, trwającego ponad pół roku konfliktu³⁶.

W 2022 roku wraz z rozpoczęciem wojny na Ukrainie Polska zmieniła zasady normujące rezerwę. Zmieniona została ustawa o obronie Ojczyzny, dzieląc rezerwę na dwa rodzaje – aktywną i pasywną:

1. Rezerwa aktywna: Po zmianach w ustawie obejmuje ona żołnierzy, którzy pozostają w stałym kontakcie z Siłami Zbrojnymi i podlegają regularnym szkoleniom oraz cyklicznym ćwiczeniom. Ich rola polega na szybkim mobilizowaniu się w przypadku zagrożenia i wspieraniu działań Sił Zbrojnych w sytuacjach kryzysowych lub wojennych. Rezerwa aktywna ma być gotowa do natychmiastowego działania i pełnienia konkretnych zadań bojowych lub wsparcia logistycznego.
2. Rezerwa pasywna: Należą do niej osoby, które nie uczestniczą regularnie w działaniach szkoleniowych ani ćwiczeniach wojskowych, ale pozostają w gotowości do służby w przypadku ogłoszenia mobilizacji. Ich rola polega na wsparciu mobilizacyjnym, czyli zgłoszeniu się do odpowiednich miejsc i zastosowaniu się do dalszych instrukcji w przypadku wybuchu konfliktu lub kryzysu³⁷.

Przechodząc do analizy stosunku społeczeństwa do danych podmiotów, można stwierdzić, że jedną z najważniejszych instytucji, która od lat cieszy się w Polsce wysokim poziomem zaufania, jest wojsko³⁸. Z powodu swojej roli w zapewnianiu bezpieczeństwa narodowego i ochrony obywateli często jest ono postrzegane jako stabilna, profesjonalna i godna zaufania instytucja. Poniższa tabela przedstawia stosunek Polaków do poszczególnych podmiotów.

Tabela 1. Stosunek Polaków do wymienionych instytucji (marzec 2022)

Instytucje	Czy, ogólnie rzecz biorąc, ma Pan(i) zaufanie czy też nie ma Pan(i) zaufania do wymienionych instytucji?						
	Zdecydowanie mam zaufanie	Raczej mam zaufanie	Zaufanie - ogółem	Raczej nie mam zaufania	Zdecydowanie nie mam zaufania	Brak zaufania - ogółem	Trudno powiedzieć
Wojsko	24	52	76	9	5	14	10
NATO	24	46	70	11	4	15	15
Władze lokalne miasta, gminy	11	52	63	21	7	28	9
Policja	11	52	63	19	9	28	9
Unia Europejska	16	39	55	22	13	35	10
Urzednicy, administracja publiczna	3	50	53	25	10	35	12

³⁶ P. Bernabuk, *Wojnę zawsze wygrywa rezerwa*, „Polska Zbrojna” 2013, nr 12(812), s. 12-19.

³⁷ 10 Brygada Logistyczna, *Aktywna rezerwa i pasywna rezerwa*, <https://10blog.wp.mil.pl/pl/aktywna-rezerwa-i-pasywna-rezerwa/>, (13.03.2024); Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 248).

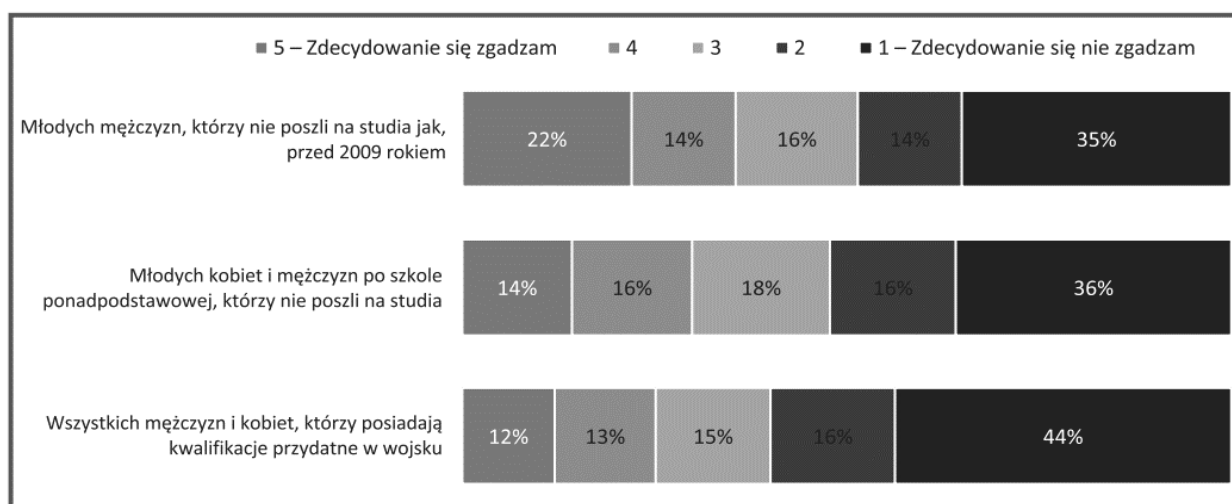
³⁸ CBOS, *Zaufanie społeczne*, „Komunikat z Badań” 2020, nr 43, s. 9.

Rzecznik Praw Obywatelskich	9	42	51	16	6	22	27
Prezydent	13	30	43	25	25	50	7
Sądy	2	31	33	33	20	53	14
Rząd	7	25	32	30	32	62	6
Media	3	26	29	35	20	55	16
Sejm i Senat	1	22	23	43	22	65	12
Trybunał Konstytucyjny	3	19	22	27	33	60	18
Partie polityczne	1	17	18	43	27	70	12

Źródło: CBOS, *Zaufanie społeczne*, „Komunikat z Badań” 2022, nr 37, s. 8.

Dane pochodzą z marca 2022 roku, a więc badania przeprowadzono miesiąc po ataku Rosji na Ukrainę. Przedstawione dane podane są procentowo. Jak wynika z tabeli, pozytywnym zjawiskiem jest powszechne zaufanie do wojska, które osiągnęło najwyższy wynik ze wszystkich wymienionych wyżej instytucji. Odpowiedź „Zdecydowanie mam zaufanie” wybrało 24% badanych, a „Raczej mam zaufanie” 52%, co łącznie dało 76% odpowiedzi pozytywnych. Z kolei „Raczej nie mam zaufania” wskazało 9% respondentów, a „Zdecydowanie nie mam zaufania” 5%, co sumarycznie oznacza 14% odpowiedzi negatywnych. NATO jako organizacja o charakterze militarnym, w której również jest Polska, uplasowało się na drugiej pozycji omawianego zestawienia. Ogólne zaufanie do tej instytucji przejawia 70% ankietowanych, natomiast brak zaufania deklaruje 15%.

Następnym elementem ważnym dla bezpieczeństwa narodowego jest stosunek społeczeństwa do odbywania ćwiczeń wojskowych. Może on ulegać jednak zmianie ze względu na okoliczności oraz rodzaj pytania.

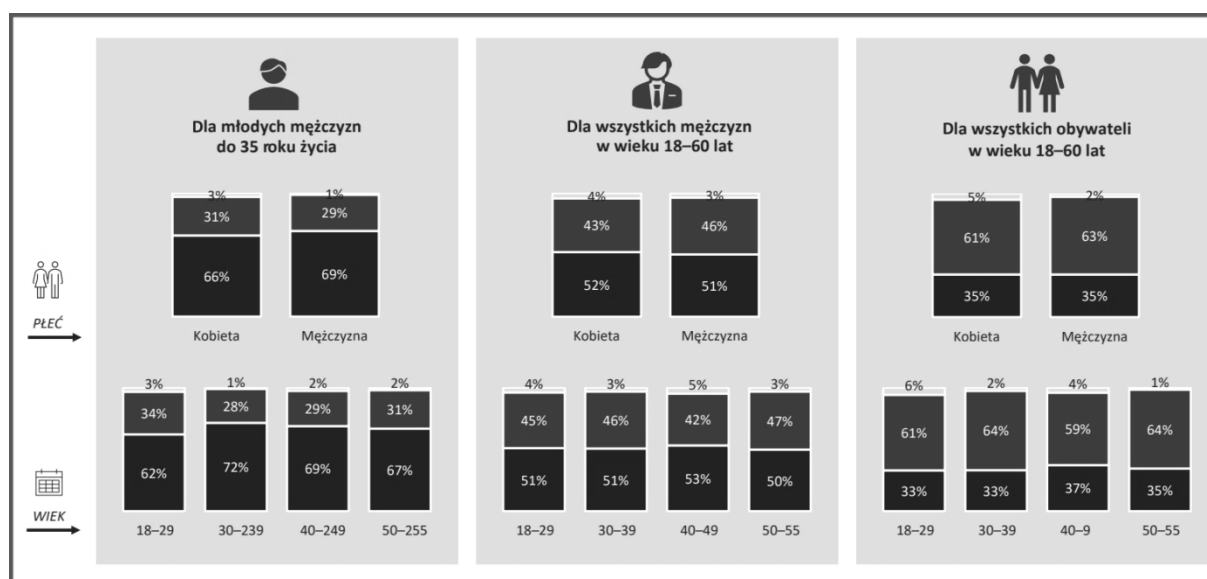
Wykres 1. Stosunek społeczeństwa do przywrócenia dziewięciomiesięcznego szkolenia obowiązkowego dla wskazanych grup wiekowych oraz płci

Źródło: A. Pacholska, *Stosunek Polaków do Obrony Ojczyzny*, „Akademickie Centrum Komunikacji Strategicznej” 2023, s. 13.

Powyższy wykres przedstawia dane z 2023 roku. Badanie objęło reprezentatywną grupę mieszkańców całego kraju w wieku od 18 do 55 lat, w którym Polacy posiadający odpowiednią kategorię zdrowia podlegają obowiązkowym ćwiczeniom. Największe poparcie uzyskało powołanie „Młodych mężczyzn, którzy nie poszli na studia, jak przed 2009 rokiem”. 22% osób zdecydowanie się zgadzało z tym stwierdzeniem, natomiast 35% zdecydowanie się nie zgadzało. Dziesięcymiesięczne szkolenie dla „Młodych kobiet i mężczyzn po szkole ponadpodstawowej, którzy nie poszli na studia”, zdecydowanie popiera 14% respondentów, a 36% zdecydowanie się nie zgadza. Odpowiedź punktowaną na 5, popierającą dziesięcymiesięczne szkolenie dla „Wszystkich mężczyzn i kobiet, którzy posiadają kwalifikacje przydatne w wojsku”, zaznaczyło 12%, natomiast punktowaną na 1 – 44%.

Ogółem można stwierdzić, iż większość osób jest przeciwna przywróceniu dziesięcymiesięcznego obowiązkowego szkolenia wojskowego. Taki sam rezultat pojawił się w przypadku wszystkich trzech wariantów.

Inną możliwością są regularne szkolenia. Powołana może zostać na nie każda osoba, nawet taka, która nie składała przysięgi wojskowej. Choć tego typu przypadki zdarzają się, nie są one w Polsce częstym zjawiskiem.

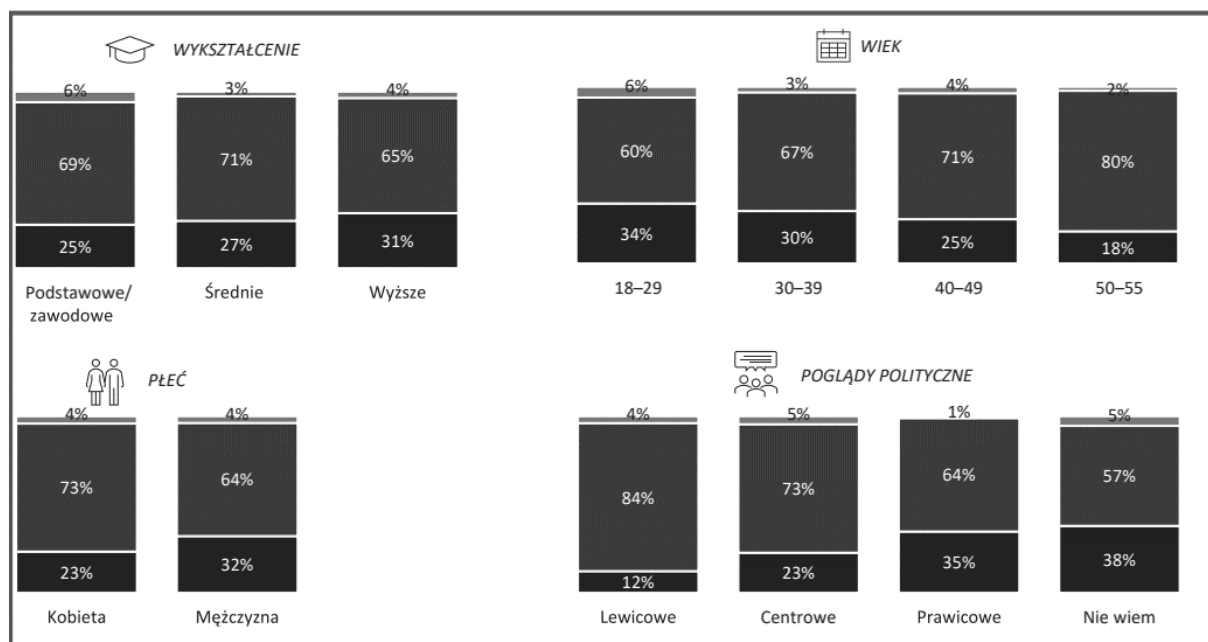
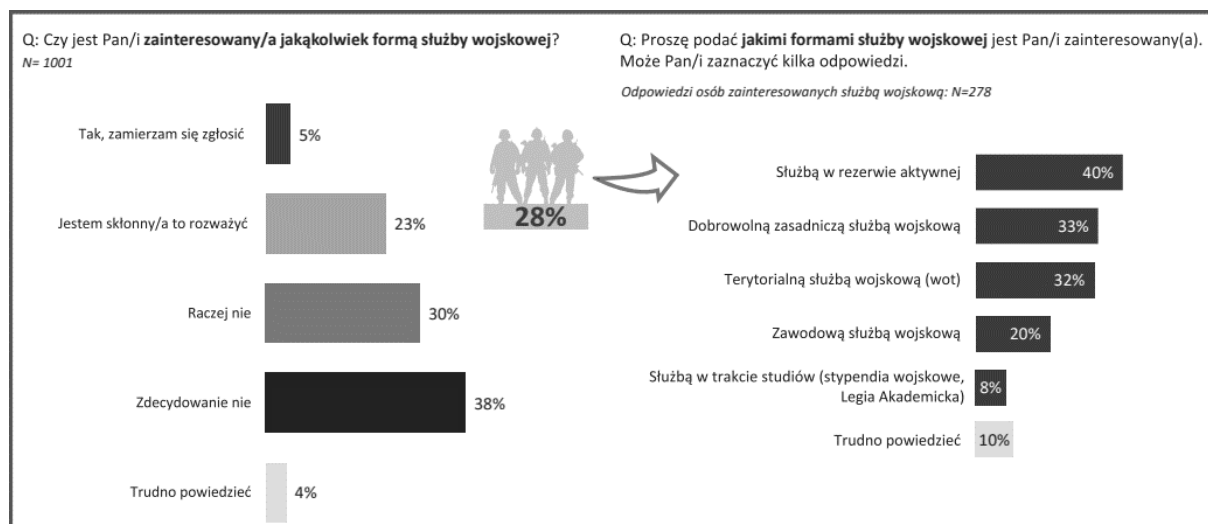
Wykres 2. Poparcie dla ćwiczeń wojskowych

Źródło: A. Pacholska, *Stosunek..., op. cit.*, s. 17.

Wykres przedstawia dane z 2023 roku. Wzięte zostały pod uwagę trzy warianty. Pierwszym z nich są ćwiczenia dla młodych mężczyzn do 35 roku życia. Popierało je 31% kobiet, 66% było przeciwko nim oraz 3% nie miało zdania. 29% mężczyzn było za odbyciem ćwiczeń, 69% nie zgadzało się na to i 1% nie miało zdania. W przypadku drugiej grupy, czyli modelu obejmującego wszystkich mężczyzn w wieku 18-60 lat, 43% kobiet popierało ćwiczenia, 52% było przeciw. Mężczyźni zgadzali się z ćwiczeniami w 46%, natomiast nie zgadzało się z nimi 51% respondentów. Ostatni model, zakładający wdrożenie szkoleń dla wszystkich obywateli w

wieku od 18 do 60 lat, popierało 61% kobiet, przeciwne zdanie wyraziło 35%. W przypadku mężczyzn 63% było za ćwiczeniami, a 35% przeciwko.

Zauważalny jest fakt poparcia dla szkoleń ogólnych, bez zróżnicowania na płeć. Ograniczenie do ćwiczeń tylko i wyłącznie mężczyzn do 35 roku życia zyskało najmniejszą aprobatę. Kategoria płci nie wprowadzała większych różnic w wynikach ankiety.

Wykres 3. Zainteresowanie społeczne służbą wojskową

Źródło: A. Pacholska, *Stosunek...*, op. cit., s. 26.

Dane z 2023 roku wskazują na ogólne zainteresowanie służbą na poziomie 28% badanych. 40% z nich planuje dołączyć do aktywnej rezerwy, 33% chciałoby podjąć dobrowolną zasadniczą służbę wojskową, a 32% chce wstąpić do WOT. Tylko 20% ma zamiar służyć zawodowo, a 8% jest zainteresowanych służbą w trakcie studiów. Pozostałe 10% wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”. Ogólnie negatywny stosunek wyraża 68% respondentów, a pozostałe 4% zaznaczyło

odpowieź „trudno powiedzieć”. Dane zostały ponadto podzielone według wykształcenia badanych, ich wieku, płci oraz poglądów politycznych.

Ogólny stosunek obywateli do WP jest pozytywny. Sprzyjać to może np. ewentualnej współpracy społeczeństwa z wojskiem czy też zwiększać poczucie bezpieczeństwa obywateli. Chęć do brania czynnego udziału we wszelkiego rodzaju ćwiczeniach lub służbie jest jednak mniejsza. Większość obywateli nie ma zamiaru czynnie współpracować z wojskiem. Może to potencjalnie zmniejszać zdolności bojowe WP.

W badaniu przeprowadzonym przez Instytut Badań Rynkowych i Społecznych w dniach 10-11 maja 2024 roku analizowano opinie Polaków na temat wprowadzenia zakazu wyjazdu z Polski dla mężczyzn w wieku poborowym w razie ewentualnego konfliktu zbrojnego. Wyniki sondażu, który obejmował ogólnopolską próbę 1071 osób, wskazują na zróżnicowane stanowiska w zależności od wieku i płci respondentów. W grupie wiekowej 18-29 lat aż 72% badanych sprzeciwiało się wprowadzeniu takiego zakazu, natomiast największy odsetek przeciwników (79%) odnotowano wśród osób w wieku 30-39 lat. W miarę wzrostu wieku respondenci coraz częściej popierali takie rozwiązanie, z największym poparciem (87%) w grupie wiekowej 60-69 lat. Wśród kobiet 55% było przeciwnych wprowadzeniu zakazu, podczas gdy 73% mężczyzn wyrażało poparcie dla tego rozwiązania. Analiza tych danych ukazuje wyraźne różnice w postawach społecznych wobec kwestii mobilizacyjnych w kontekście potencjalnych zagrożeń wojennych, wskazując na znaczący wpływ czynników demograficznych i politycznych na opinię publiczną w Polsce. Można postawić tezę, iż młodzi Polacy są sceptyczni co do obrony ojczyzny przez nich samych³⁹.

SZKOLENIE ŻOŁNIERZY

Jednym z kluczowych elementów w wojsku jest stopień wykształcenia żołnierzy. Na samym początku przeprowadzane jest szkolenie podstawowe obejmujące 27 dni, które musi przejść każdy kandydat⁴⁰. W WP obejmuje ono szereg komponentów, takich jak:

- Szkolenie indywidualne: podczas niego żołnierze uczą się podstawowych umiejętności wojskowych, takich jak obsługa broni, taktyka piechoty, procedury medyczne pola walki oraz poznają prawa i obowiązki żołnierza. Szkolenie to ma na celu zapewnienie podstawowej wiedzy i umiejętności niezbędnych do funkcjonowania w warunkach pola walki.
- Szkolenie taktyczne: obejmuje praktyczne aspekty działań taktycznych, takie jak poruszanie się w terenie, budowa i obsługa pozycji obronnych, komunikacja w polu walki oraz taktyka grupowa. Celem jest wypracowanie umiejętności współdziałania w zespołach i skoordynowanego działania w warunkach bojowych.

³⁹ TVP info, *Młodzi Polacy nie chcą walczyć w obronie ojczyzny (sondaż)*, <https://www.tvp.info/77593426/mlodzi-polacy-nie-chca-walczyc-w-obronie-ojczyzny-sondaz> (13.03.2024).

⁴⁰ WCR, *Program szkolenia podstawowego*, <https://wcrgrudziadz.wp.mil.pl/pozostae-2017-01-16-v/dobrowolnazaradnicza-sluzba-wojskowa/program-szkolenia-podstawowego/> (13.03.2024).

- Szkolenie fizyczne: ważnym elementem szkolenia jest rozwijanie sprawności fizycznej żołnierzy poprzez treningi biegowe, ćwiczenia wytrzymałościowe oraz elementy walki wręcz. Sprawność fizyczna jest kluczowa dla skuteczności działań bojowych i przetrwania na polu walki.
- Szkolenie teoretyczne: oprócz nabywania umiejętności praktycznych, żołnierze uczestniczą również w zajęciach teoretycznych, które obejmują takie tematy, jak prawo międzynarodowe, zasady etyki wojskowej, ustawy, regulamin ogólny żołnierza WP, pierwsza pomoc oraz obowiązujące procedury i regulacje w Siłach Zbrojnych.
- Szkolenie bojowe: podczas niego żołnierze uczestniczą w symulacjach walki, ćwiczeniach taktycznych oraz manewrach bojowych, które mają na celu doskonalenie umiejętności bojowych oraz ocenę gotowości do działań w warunkach rzeczywistych.
- Szkolenie specjalistyczne: osoby przygotowujące się do określonych specjalności, np. medycy, technicy czy operatorzy sprzętu wojskowego, przechodzą dodatkowe szkolenie specjalistyczne, które pozwala im na wykonywanie konkretnych zadań w ramach swojej dziedziny⁴¹.

Po przejściu wstępnego etapu żołnierz ma możliwość uczestnictwa w przeszkoleniu specjalistycznym. Powiązanie jest ono ze służbą wojskową na przydzielonym stanowisku przez okres 11 miesięcy. Szkolenie specjalistyczne żołnierza Wojska Polskiego jest przeznaczone dla osób, które przygotowują się do wykonywania konkretnych zadań w ramach określonych specjalności. Obejmuje ono szeroki zakres tematyczny, zależny od rodzaju specjalizacji, ale zwykle skupia się na pogłębianiu wiedzy i umiejętności związanych z daną dziedziną. Do tego typu elementów należeć może:

1. Teoria i praktyka specjalistyczna: szkolenie specjalistyczne obejmuje zarówno zajęcia teoretyczne, podczas których uczestnicy zdobywają wiedzę teoretyczną związaną z ich specjalizacją, jak i odbywają ćwiczenia praktyczne, które umożliwiają im zdobycie praktycznych umiejętności niezbędnych do wykonywania konkretnych zadań.
2. Obsługa sprzętu i technologii: w zależności od specjalizacji żołnierze uczą się obsługi specjalistycznego sprzętu i technologii używanej w swojej dziedzinie. Może to obejmować naukę obsługi urządzeń medycznych, technicznych, komunikacyjnych, informatycznych czy też sprzętu bojowego.
3. Procedury i regulacje: uczestnicy szkolenia poznają obowiązujące procedury, regulacje i standardy dotyczące ich specjalizacji, a także zasady bezpieczeństwa i protokoły postępowania w różnych sytuacjach.
4. Egzaminy i certyfikacje: po zakończeniu szkolenia specjalistycznego żołnierze mogą być poddani egzaminom lub certyfikacjom potwierdzającym ich kwalifikacje w danej dziedzinie. Uzyskanie odpowiednich certyfikatów może być wymagane do wykonywania określonych zadań lub pełnienia określonych funkcji w ramach Sił Zbrojnych.

⁴¹ M. Wosia, *Vademecum szkolenia podstawowego*, Wrocław 2023, s. 9-45.

5. Doskonalenie umiejętności: szkolenie specjalistyczne ma na celu doskonalenie umiejętności i kompetencji żołnierzy w ich specjalizacji, umożliwiając im skuteczne wykonywanie swoich zadań w warunkach bojowych lub sytuacjach kryzysowych.
6. Stałe doskonalenie: szkolenie specjalistyczne jest procesem ciągłym, który może obejmować regularne kursy doskonalenia zawodowego, szkolenia uzupełniające oraz monitorowanie i aktualizację wiedzy i umiejętności w miarę postępów w danej dziedzinie⁴².

Innym typem szkolenia żołnierzy jest model podoficerski. W ostatnim czasie program ten przeszedł wiele zmian. Jednak fundamenty przedstawione poniżej są aktualne. Jego czas trwania zależy od tego, czy ktoś jest szeregowym zawodowym, cywilem bez przeszkolenia lub z przeszkoleniem. Poniższy program wzorowano na systemie studenckim, jednak w każdym przypadku dotyczy tych samych kwestii:

1. Kształcenie teoretyczne: szkolenie podoficerskie obejmuje zajęcia teoretyczne z zakresu takich tematów jak: zasady dowodzenia, taktyka, technika i taktyka wojskowa, prawo wojskowe, etyka i moralność, zarządzanie personelem, logistyka oraz inne zagadnienia związane z funkcją podoficerską.
2. Szkolenie praktyczne: uczestnicy przechodzą szereg praktycznych ćwiczeń i symulacji, które umożliwiają im zdobycie praktycznych umiejętności niezbędnych do wykonywania zadań podoficerskich. Mogą to być ćwiczenia taktyczne, symulacje sytuacji bojowych, ćwiczenia dowodzenia zespołem oraz inne formy szkolenia praktycznego.
3. Rozwój umiejętności przywódczych: takich jak zdolność do motywowania, inspiracji, delegowania zadań, rozwiązywania konfliktów oraz efektywnego zarządzania zespołem w warunkach bojowych i napięcia.
4. Kształtowanie postaw i wartości: W ramach szkolenia podoficerskiego kładzie się również nacisk na kształtowanie postaw i wartości zgodnych z etosem wojskowym, takich jak lojalność, dyscyplina, odwaga, odpowiedzialność oraz szacunek dla przełożonych, kolegów i podwładnych.
5. Egzamin i oceny: po zakończeniu szkolenia podoficerskiego uczestnicy są zazwyczaj poddawani egzaminom lub ocenom, które mają potwierdzić ich przygotowanie do pełnienia funkcji podoficerskich. W zależności od specyfiki szkolenia mogą to być egzaminy pisemne, ustne, praktyczne lub symulacje operacyjne.
6. Kursy specjalistyczne: po ukończeniu szkolenia podoficerskiego żołnierze mogą być kierowani na kursy specjalistyczne związane z ich specjalnością, które umożliwią im pogłębienie wiedzy i umiejętności w konkretnym obszarze działań⁴³.

Ostatnią możliwością szkoleniową jest pozyskanie stopnia oficerskiego WP. W tym wariancie zdobywa się najwyższe kompetencje do pełnienia służby w Wojsku Polskim. Jest to

⁴² J. Łatacz, *Dobrowolna Zasadnicza Służba Wojskowa w opiniach jej uczestniczek i uczestników*, „Bezpieczeństwo Obronność Socjologia” 2023, nr 1(18), s. 88-114.

⁴³ MON, *Program szkolenia modułu podoficerskiego do realizacji edukacji wojskowej studentów w ramach Legii Akademickiej. Część teoretyczna*, Warszawa 2020, s. 3-26. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 17 maja 2022 r. w sprawie szkół podoficerskich, (Dz.U. poz. 1094).

jednak najbardziej zaawansowany i wymagający etap. Długość szkolenia oficerskiego tak jak w przypadku podoficerskiego jest zależna od typu (szkolenia Legii Akademickiej, szkolenia organizowane przez WOT, szkolenia po zakończeniu studiów II stopnia, związanych z bezpieczeństwem). Szkolenie oficerskie w Wojsku Polskim to kompleksowy proces przygotowania kandydatów do pełnienia funkcji dowódczych na wyższych szczeblach. Jest to etap edukacyjny, który następuje po ukończeniu szkolenia podstawowego i ewentualnie specjalistycznego. Szkolenie oficerskie skupia się głównie na rozwijaniu umiejętności przywódczych, zdobywaniu wiedzy z zakresu strategii, taktyki, planowania operacji oraz zarządzania zasobami. Podczas tego szkolenia kładzie się duży nacisk na teoretyczne i praktyczne aspekty dowodzenia oraz rozwiązywania problemów związanych z zarządzaniem jednostkami wojskowymi. Kandydaci zdobywają głębszą wiedzę dotyczącą zasad taktyki i strategii, a także uczą się podejmowania decyzji w warunkach stresu i pod presją czasu. Szkolenie oficerskie obejmuje także rozwój umiejętności komunikacyjnych, negocjacyjnych oraz zdolności interpersonalnych, które są niezbędne do skutecznego kierowania podwładnymi. Kandydaci uczą się również pracy w zespole oraz koordynacji działań wielu jednostek w ramach operacji wojskowych. Po ukończeniu szkolenia oficerskiego absolwenci są gotowi do objęcia stanowisk dowódczych na różnych szczeblach, od plutonowych i kompanijnych po dowódców brygad i pułków⁴⁴.

Istotnym czynnikiem jest sam poziom szkolenia, a także opinia szkolonych na jego temat. Niestety ostatnie dostępne badania pochodzą z 2016 r.⁴⁵ Jednak większość szkolonych osób uznała ćwiczenia i ich organizację za poprawne. Najbardziej pozytywną ocenę otrzymała część praktyczna, następnie teoretyczna i na końcu organizacja.

EDUKACJA OBRONNA

Edukacja obronna w kontekście społecznym odnosi się do szerszego wpływu działalności wojskowej na społeczeństwo oraz funkcji, jaką pełni w kształtowaniu świadomości społecznej i relacji między społeczeństwem a siłami zbrojnymi⁴⁶. Obejmuje ona zarówno aspekty związane z przygotowaniem żołnierzy do działań bojowych, jak i oddziaływanie wojska na społeczeństwo cywilne. Dla przybliżenia zagadnienia posłużono się danymi zebranymi w Bielsku-Białej przez Annę Główkę w 2023 roku.

- Kształtowanie postaw obywateli: Edukacja obronna może odgrywać dużą rolę w tym względzie, promując wartości takie jak patriotyzm, lojalność wobec kraju oraz odpowiedzialność społeczną. Poprzez szkolenie wojskowe młodzi ludzie uczą się współpracy, dyscypliny i szacunku dla hierarchii.

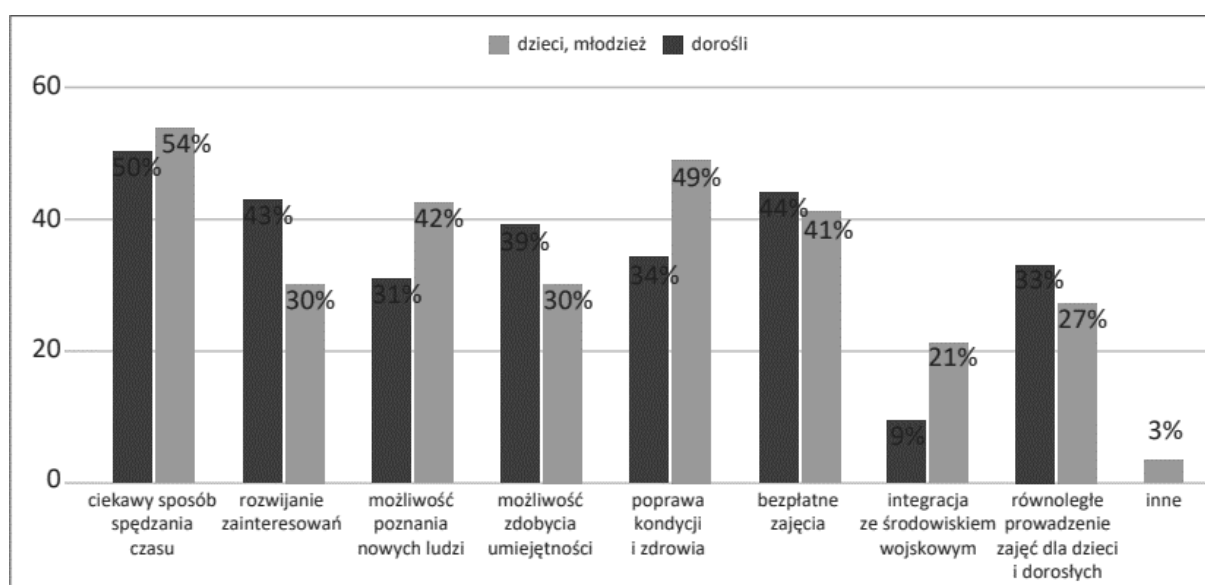
⁴⁴ M. Liberacki, *Wybrane modele szkolenia wojskowego kandydatów na oficerów w kontekście bezpieczeństwa państwa*, „Colloquium” 2018, nr 1(10), s. 49-62.

⁴⁵ M. Sińczuch, *Badania społeczne w Wojsku Polskim. Wojskowe Biuro Badań Społecznych w Wojskowym Centrum Edukacji Obywatelskiej*, „Bezpieczeństwo Obronność Socjologia” 2017, nr 7(8), s. 31.

⁴⁶ H. Elak, *Edukacja obronna młodzieży szkolnej w Polsce*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2016, nr 2(18), s. 59-61.

- Integracja wojska ze społeczeństwem: Programy edukacyjne i szkolenia wojskowe mogą stanowić platformę do budowania zaufania i więzi między społeczeństwem a siłami zbrojnymi. Dni otwarte dla społeczeństwa w bazach wojskowych, wspólne ćwiczenia czy programy rekrutacyjne mogą pomóc w zbliżeniu wojska do społeczeństwa.
- Promowanie bezpieczeństwa i obronności: Poprzez edukację obronną społeczeństwo może lepiej zrozumieć zagrożenia bezpieczeństwa oraz rolę wojska w ich zapobieganiu i eliminowaniu. Informowanie społeczeństwa na temat działań wojskowych, strategii obronnych oraz współczesnych zagrożeń może zwiększyć świadomość i gotowość do reagowania na sytuacje kryzysowe.
- Wspieranie rozwoju społecznego: Programy szkoleniowe i edukacyjne wojska mogą również przyczyniać się do rozwoju społecznego poprzez przekazywanie umiejętności technicznych, zawodowych oraz menedżerskich. Wyszkolone w wojsku osoby mogą być aktywnymi członkami społeczeństwa, przynosząc korzyści zarówno w sferze cywilnej, jak i wojskowej⁴⁷.

W związku z edukacją obronną prowadzone są liczne formy integracji wojskowo-obywatelskiej. Do jednej z nich należy udział w działaniach kulturowo-oświatowych prowadzonych w jednostkach wojskowych. Przeznaczone są w głównej mierze dla dzieci i młodzieży, jednak biorą w nich udział również dorośli włącznie z żołnierzami⁴⁸.

Wykres 4. Korzyści (według respondentów) z udziału w ofercie stworzonej przez Klub 18 Batalionu Powietrznodesantowego Dom Żołnierza w Bielsku-Białej

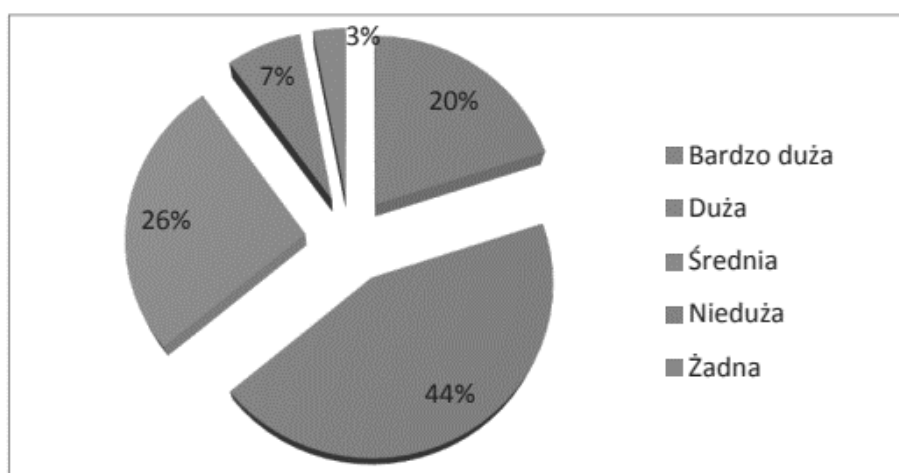
Źródło: A. Głównka, *Działalność kulturalno-oświatowa w środowisku wojskowym na przykładzie Klubu 18 Batalionu Powietrznodesantowego Dom Żołnierza w Bielsku-Białej*, „Bezpieczeństwo Obronność Socjologia” 2023, nr 1(18), s. 69.

⁴⁷ S. Walasik, *Edukacja obronna w kształtowaniu świadomości obronnej młodzieży akademickiej – raport z badań*, „Zeszyty Naukowe AON” 2016, nr 1(102), s. 58-67.

⁴⁸ Wojska Obrony Terytorialnej, *Pilotażowy program dla dzieci i młodzieży „Edukacja z Wojskiem” wystartował*, <https://media.terytorialsi.wp.mil.pl/informacje/833363/pilotazowy-program-dla-dzieci-i-mlodziezy-edukacja-z-wojskiem-wystartowal> (13.03.2024).

Powyższy wykres przedstawia korzyści z udziału w wydarzeniu organizowanym przez Klub 18 Batalionu Powietrznodesantowego. W ofercie przedstawione zostały liczne zajęcia takie jak na przykład organizowanie gier planszowych na zasadzie gier wojennych, różnego rodzaju aktywności fizyczne, elementy edukacyjne związane z bezpieczeństwem itp. Dzieci, młodzież i dorośli wskazywali poszczególne benefity z członkostwa w akcji. Najwięcej oddanych głosów w obu przypadkach zdobył ciekawy sposób spędzania wolnego czasu. Tę odpowiedź wybrało 54% dzieci i młodzieży oraz 50% dorosłych. Jest to jeden z przykładów możliwości organizowania poszczególnych inicjatyw.

Istotnym elementem edukacji obronnej jest stosunek narodu polskiego do nauki w tym zakresie oraz poziom wiedzy. Poniższe przykłady dotyczyć będą grupy studenckiej z 27 uczelni.

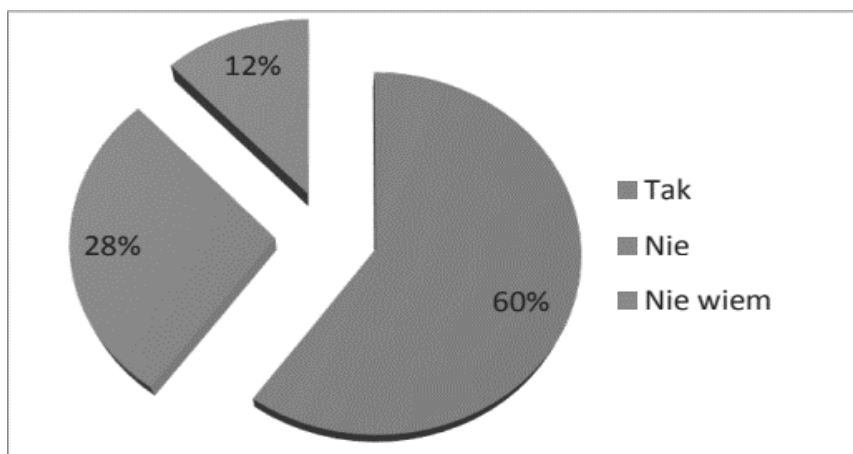

Wykres 5. Rola edukacji obronnej w tworzeniu systemu obronnego państwa w opinii respondentów
 Źródło: S. Walasik, *Edukacja obronna w kształtowaniu świadomości obronnej młodzieży akademickiej – raport z badań*, „Zeszyty Naukowe AON” 2016, nr 1(102), s. 61.

Z danych wynika, iż 20% ankietowanych wyraziło opinię, że rola edukacji obronnej w tworzeniu systemu obronnego państwa jest bardzo duża, 44% zaznaczyło odpowiedź „duża”. 26% ankietowanych stwierdziło, że rola edukacji jest średnia. Odpowiedź „nieduża” zaznaczyło 7%, natomiast 3% uznało, że żadna.

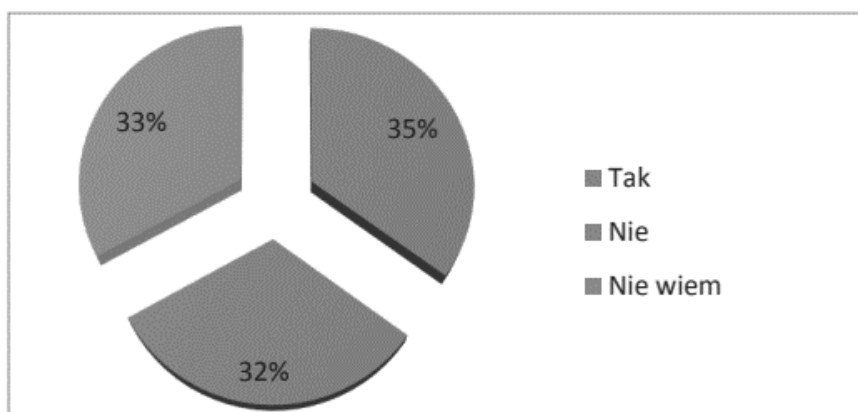
Wzięto też pod uwagę możliwość przywrócenia edukacji obronnej do obowiązkowych przedmiotów szkolnych. Jednak niektóre jej elementy zostały zachowane w przedmiotach takich jak na przykład edukacja dla bezpieczeństwa. Po lutym 2022 roku powróciła tendencja do poszerzania zakresu edukacji obronnej w szkołach⁴⁹. Tego typu inicjatywa zwiększa świadomość obywatelską, a co za tym idzie zdolność bojową WP.

⁴⁹ M. Sewastinowicz, *Strzelanie na edukacji dla bezpieczeństwa – minister podpisał rozporządzenie*, <https://www.prawo.pl/oswiata/przysposobienie-obronne-strzelanie-a-edukacja-zdrowotna-od-2022-r,515939.html> (13.07.2024).

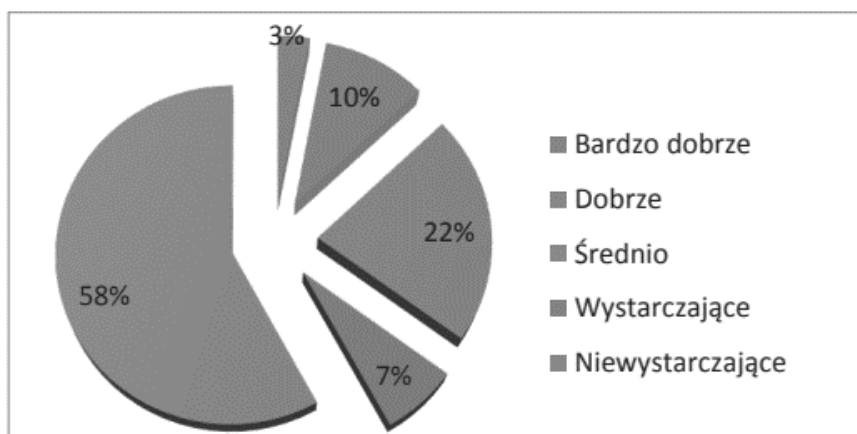
Wykres 6. Edukacja obronna jako obowiązkowy przedmiot nauczania w opinii respondentów
 Źródło: S. Walasik, *Edukacja obronna...*, op. cit., s. 65.

W przypadku wprowadzenia edukacji obronnej jako obowiązkowego przedmiotu nauczania 60% respondentów zaznaczyło odpowiedź „tak”. 28% osób wyraziło odmienne zdanie. 12% ankietowanych stwierdziło, że nie wie. Można przypuszczać, że agresja Rosji na Ukrainę zwiększyła tendencję przywrócenia tego przedmiotu do szkół jako obowiązkowego.

Wykres 7. Znajomość przez respondentów procedur w czasie wojny
 Źródło: S. Walasik, *Edukacja obronna...*, op. cit., s. 64.

Badanie wykazało, że jedynie 35% respondentów biorących udział w kształceniu wyższym deklaruje znajomość procedur postępowania w czasie wojny. Znacząca część, tj. 32%, przyznała brak tej znajomości, a 33% nie było w stanie udzielić jednoznacznej odpowiedzi. Można wnioskować z tej analizy, że świadomość respondentów w zakresie procedur wojennych jest niska, co sugeruje potrzebę wzmocnienia edukacji obronnej.

Wykres 8. Poziom przygotowania obywateli do podjęcia działań w czasie wojny
Źródło: S. Walasik, *Edukacja obronna...*, *op. cit.*

W ankiecie dotyczącej poziomu przygotowania obywateli do działania w czasie wojny respondenci stwierdzili, że jedynie 3% społeczeństwa bardzo dobrze wie, jak się zachować w takiej sytuacji. 10% badanych uznało, że społeczeństwo jest dobrze przygotowane na wypadek konfliktu. Odpowiedź „średnio” zaznaczyło 22% respondentów, a 7% oceniło poziom przygotowania obywateli jako wystarczający. Z kolei 58% uznało, że przygotowanie jest niewystarczające.

Edukacja obronna stanowi istotny element budowy świadomości bezpieczeństwa oraz kształtowania postaw obywatelskich w społeczeństwie. Przez dziesiątki lat odgrywała kluczową rolę w formowaniu patriotyzmu, lojalności wobec państwa oraz odpowiedzialności społecznej⁵⁰. Współcześnie, w dobie złożonych zagrożeń bezpieczeństwa, edukacja obronna nabiera nowego znaczenia, koncentrując się na informowaniu społeczeństwa o zagrożeniach i promowaniu świadomości bezpieczeństwa. Integracja społeczeństwa z siłami zbrojnymi oraz propagowanie współpracy w obszarze obronności stają się istotnym celem programów edukacyjnych. Najbardziej znany i podstawowy jest przedmiot edukacja dla bezpieczeństwa (EdB) prowadzony w szkołach na różnych etapach edukacji. W tym programie znajduje się szereg informacji związanych z obronnością, takich jak chociażby rozdział poświęcony bezpieczeństwu państwa czy sygnałom alarmowym⁵¹. Ważną rolę odgrywają też takie przedsięwzięcia jak Legia Akademicka skierowana do studentów uczelni wyższych, która ma na celu zwiększenie liczby rezerwistów Sił Zbrojnych RP⁵². Program składa się z dwóch części: teoretycznej (przedmioty na uczelni) i praktycznej (szkolenia wojskowe w jednostkach wojskowych). Ponadto możliwe jest przystąpienie do poszczególnych modułów takich jak podstawowy, podoficerski i oficerski⁵³.

⁵⁰ I. Grabowska-Lepczak, *Wykorzystanie nowoczesnych technologii w Edukacji dla Bezpieczeństwa a efektywność podejmowanych działań*, „Journal of Modern Science” 2024, nr 1(55), s. 473-487.

⁵¹ J. Słoma, *Żyję i działam bezpiecznie*, Warszawa 2017, s. 8-19.

⁵² O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 5, Kraków 2022, s. 443-447.

⁵³ P. Wywiół, *Military education for students within the framework of the Academic Legion: A pilot project*, „Security and Defence Quarterly” 2018, nr 4(21), s. 73-86.

Edukacja obronna dla dzieci, młodzieży czy dorosłych w Polsce jest realizowana poprzez różne programy i inicjatywy, które mają na celu zwiększenie wiedzy i umiejętności obywateli w zakresie obronności, samoobrony oraz reagowania w sytuacjach kryzysowych. Jednym z głównych elementów tego systemu w przypadku osób dorosłych jest wspomniana wcześniej rezerwa aktywna. Osoby, które przeszły służbę wojskową, regularnie uczestniczą w ćwiczeniach rezerwy, odświeżają umiejętności i przygotowują do potencjalnego wykorzystania ich w sytuacjach kryzysowych⁵⁴. Obrona cywilna jest kolejnym ważnym obszarem edukacji obronnej. Jednostki samorządu terytorialnego organizują kursy z zakresu pierwszej pomocy, reagowania na klęski żywiołowe, ewakuacji oraz zachowania się w sytuacjach zagrożenia⁵⁵. Regularnie odbywają się również ćwiczenia i symulacje sytuacji kryzysowych, w których uczestniczą zarówno służby ratunkowe, jak i mieszkańcy. MON organizuje różnorodne kursy samoobrony i szkolenia strzeleckie, które obejmują podstawy strzelectwa, taktyki obronnej i samoobrony. Wojskowe Centra Rekrutacji prowadzą programy szkoleniowe dla osób zainteresowanych zdobyciem umiejętności z zakresu obronności. Organizacje paramilitarne i proobronne, takie jak Strzelec, Polska Organizacja Wojskowa oraz inne grupy paramilitarne, oferują szkolenia dotyczące obronności, survivalu i samoobrony. Harcerskie Ochotnicze Hufce Pracy również oferują kursy i szkolenia z zakresu pierwszej pomocy, terenoznawstwa i taktyki wojskowej⁵⁶. Na rynku dostępne są także kursy komercyjne, prowadzone przez prywatne firmy szkoleniowe, które specjalizują się w nauczaniu technik przetrwania, samoobrony i taktyki. Dodatkowo kursy pierwszej pomocy i bezpieczeństwa osobistego są dostępne w różnych instytucjach i firmach szkoleniowych, uczących podstawowych umiejętności niezbędnych w sytuacjach kryzysowych. Kampanie informacyjne i edukacyjne również odgrywają ważną rolę. Ministerstwo Obrony Narodowej oraz inne instytucje prowadzą kampanie informacyjne, które zwiększają świadomość obronną w społeczeństwie. Publikacje i materiały edukacyjne dostępne online oraz w formie drukowanej dostarczają informacji na temat obronności, reagowania na kryzysy i samoobrony⁵⁷.

Tym samym edukacja obronna odgrywa istotną rolę w rozwijaniu umiejętności i kompetencji obywateli, wspierając ich w działaniach na rzecz bezpieczeństwa oraz promując rozwój społeczny. Wzmacnianie edukacji obronnej nie tylko przygotowuje jednostki do obrony kraju, ale również propaguje wartości takie jak solidarność, współpraca i odpowiedzialność obywatelska. Dzięki uczestnictwu w szkoleniach i ćwiczeniach obywatele uczą się, jak działać zespołowo, jak udzielać wsparcia innym oraz jak efektywnie współpracować z różnymi służbami

⁵⁴ MON, *Rezerwista. Bądź gotowy na wezwania*, https://www.wojsko-polskie.pl/awl/u/ee/0a/ee0a54c1-cbd2-49e6-9acc-fd24c78eb5d6/ustawa_foldery_rezerwista_19-04-internet.pdf (29.09.2024).

⁵⁵ B. Łotocki, *Obrona cywilna jako pozamilitarny element systemu obronnego państwa*, „Wiedza Obronna” 2016, nr 3, s. 117-119.

⁵⁶ G. Klein, *Organizacje proobronne w polskiej kulturze bezpieczeństwa*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa” 2020, nr 9, s. 133-147.

⁵⁷ MON, *Materiały edukacyjne Wojskowego Centrum Edukacji Obywatelskiej*, <https://www.gov.pl/web/edukacja/materiały-edukacyjne-wojskowego-centrum-edukacji-obywatelskiej>, (13.03.2024).

ratunkowymi⁵⁸. To z kolei może sprzyjać budowaniu silnych, zintegrowanych społeczności, które są lepiej przygotowane na różnorodne wyzwania i zagrożenia. Dalsze badania nad skutecznością działań edukacyjnych w obszarze obronnym oraz identyfikacja najlepszych praktyk mogą przyczynić się do dalszego wzmocnienia społeczeństwa odpornego na zagrożenia i gotowego do reagowania w sytuacjach kryzysowych. W tym kontekście istotne jest monitorowanie i ocena programów edukacyjnych, aby zapewnić ich efektywność i dostosowanie do zmieniających się warunków i zagrożeń. Wprowadzenie nowoczesnych metod nauczania, wykorzystanie technologii cyfrowych oraz integracja praktycznych ćwiczeń z teorią mogą znacząco zwiększyć skuteczność edukacji obronnej.

ZAKOŃCZENIE

Analiza zmian w postrzeganiu żołnierzy i roli wojska w polskim społeczeństwie po 24 lutego 2022 roku wskazuje na szereg istotnych wyzwań oraz konieczność dalszego rozwoju w obszarach związanych z obronnością. Zaufanie społeczne do Wojska Polskiego pozostaje na wysokim poziomie, co stanowi kluczowy element potencjalnej współpracy między wojskiem a obywatelami. Jednakże, mimo pozytywnego stosunku społeczeństwa do wojska, zauważalny jest deficyt praktycznych umiejętności oraz wiedzy z zakresu obronności wśród obywateli, co przekłada się na niższy poziom gotowości do czynnego uczestnictwa w działaniach obronnych.

Zmiany w systemie szkolenia żołnierzy po 2022 roku, zarówno teoretyczne, jak i praktyczne, sugerują, że istnieje potrzeba dalszej reformy tego systemu, szczególnie w zakresie zwiększenia dostępności szkoleń oraz intensyfikacji ćwiczeń rezerwy. Dotychczasowe programy, takie jak Legia Akademicka, odgrywają istotną rolę w rozwoju kompetencji obronnych młodych ludzi, jednak ich efektywność w skali ogólnokrajowej wymaga jeszcze dokładniejszej oceny.

Analiza społecznych postaw wobec obowiązkowej służby wojskowej, zarówno dla mężczyzn, jak i kobiet, wskazuje na rosnącą akceptację dla równego udziału obu płci w szkoleniach wojskowych. Istnieją jednak obawy dotyczące skuteczności wdrażanych działań. Pomimo ogólnego poparcia dla tego typu inicjatyw, niepokojący jest fakt, że znaczna część społeczeństwa nie czuje się przygotowana do podjęcia działań w sytuacjach kryzysowych.

Aktualny poziom edukacji obronnej prowadzonej w ramach przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa pozostaje niewystarczający. Szczególnie niepokojący jest brak w programie tego przedmiotu odpowiednich treści dotyczących zarówno teorii, jak i praktycznego kształcenia w obszarze obronności, co znacznie ogranicza możliwość przygotowania obywateli do pełnienia aktywnej roli w obronie państwa. Konieczne wydaje się zatem wprowadzenie bardziej kompleksowych programów edukacyjnych, które wyposażą obywateli w wiedzę teoretyczną oraz praktyczne umiejętności potrzebne w sytuacjach zagrożenia.

⁵⁸ T.J. Kęsoń, *Planowanie obronne i cywilne w Polsce – uwarunkowania prawne a proces realizacji*, „De Securitate et Defensione” 2020, nr 1(6), s. 50-74.

Odpowiednie przygotowanie społeczeństwa do potencjalnych działań obronnych, zarówno poprzez system edukacji, jak i dostęp do programów szkoleniowych, takich jak Legia Akademicka, może znacząco wpłynąć na poprawę efektywności rezerwy wojskowej. Jednocześnie zwiększenie zaangażowania obywateli, zwłaszcza młodych ludzi, w inicjatywy związane z obronnością może przyczynić się do wzmocnienia ogólnego potencjału obronnego państwa.

Dotychczasowe działania związane z podnoszeniem poziomu edukacji obronnej oraz systemu szkoleń wojskowych są krokiem w dobrym kierunku, jednak wymagają dalszej intensyfikacji i udoskonalenia. Kluczowe znaczenie ma tutaj rozwój świadomości społecznej w zakresie obronności oraz zapewnienie skuteczniejszych mechanizmów współpracy między wojskiem a społeczeństwem, co w dłuższej perspektywie przełoży się na poprawę zdolności obronnych kraju.

W wypadku niektórych zagadnień pełną realizację założonych celów szczegółowych artykułu utrudniają braki w dostępie do najnowszych badań.

BIBLIOGRAFIA

- 10 Brygada Logistyczna. Aktywna rezerwa i pasywna rezerwa. 2022. W <https://10blog.wp.mil.pl/pl/pages/aktywna-rezerwa-i-pasywna-rezerwa/>.
- Bendyk Edwin. Buras Piotr. 2022. Polska wobec wojny. Polska w świecie po wojnie. Zadania na nowy czas. W <https://www.batory.org.pl/publikacja/polska-wobec-wojny-polska-w-swiecie-po-wojnie-zadania-na-nowy-czas/>.
- Bernabiuk Piotr. 2023. „Wojnę zawsze wygrywa rezerwa”. *Polska Zbrojna* 2(812): 12-19.
- CBOS. 2020. „Zaufanie społeczne”. *Komunikat z Badań* 43: 8.
- Elak Hanna. 2016. „Edukacja obronna młodzieży szkolnej w Polsce”. *Obronność. Zeszyty Naukowe* 2(18): 59-61.
- Główka Anna. 2023. „Działalność kulturalno-oświatowa w środowisku wojskowym na przykładzie Klubu 18 Batalionu Powietrznodesantowego Dom Żołnierza w Bielsku-Białej”. *Bezpieczeństwo Obronność Socjologia* 1(18): 58-86.
- Grabowska-Lepczak Izabela. 2024. „Wykorzystanie nowoczesnych technologii w Edukacji dla Bezpieczeństwa a efektywność podejmowanych działań”. *Journal of Modern Science* 1(55): 473-487.
- Kęsoń Tadeusz Józef. 2020. „Planowanie obronne i cywilne w Polsce – uwarunkowania prawne a proces realizacji”. *De Securitate et Defensione* 1(6): 50-74.
- Klein Grzegorz. 2020. „Organizacje proobronne w polskiej kulturze bezpieczeństwa”. *Studia Administracji i Bezpieczeństwa* 9: 133-147.
- Liberacki Marcin. 2018. „Wybrane modele szkolenia wojskowego kandydatów na oficerów w kontekście bezpieczeństwa państwa”. *Colloquium* 1(10): 49-62.
- Łatacz Joanna. 2023. „Dobrowolna Zasadnicza Służba Wojskowa w opiniach jej uczestniczek i uczestników”. *Bezpieczeństwo Obronność Socjologia* 1(18): 88-114.
- Łotocki Bartosz. 2016. „Obrona cywilna jako pozamilitarny element systemu obronnego państwa”. *Wiedza Obronna* 3: 117-119.

- MON. Materiały edukacyjne Wojskowego Centrum Edukacji Obywatelskiej. W <https://www.gov.pl/web/edukacja/materialy-edukacyjne-wojskowego-centrum-edukacji-obywatelskiej>.
- MON. 2020. „Program szkolenia modułu podoficerskiego do realizacji edukacji wojskowej studentów w ramach Legii Akademickiej. Część teoretyczna”. Warszawa.
- MON. Rezerwista. Bądź gotowy na wezwania. W https://www.wojsko-polskie.pl/awl/u/ee/0a/ee0a54c1-cbd2-49e6-9acc-fd24c78eb5d6/ustawa_foldery_rezerwista_19-04-internet.pdf.
- Pacholska Anna. 2023. „Stosunek Polaków do Obrony Ojczyzny”. Akademickie Centrum Komunikacji Strategicznej.
- Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 17 maja 2022 r. w sprawie szkół podoficerskich. Dz.U. poz. 1094.
- Sewastinowicz Monika. Strzelanie na edukacji dla bezpieczeństwa – minister podpisał rozporządzenie. 2022. W <https://www.prawo.pl/oswiata/przysposobienie-obronne-strzelanie-a-edukacja-zdrowotna-od-2022-r,515939.html>.
- Sińczuch Marcin. 2017. „Badania społeczne w Wojsku Polskim. Wojskowe Biuro Badań Społecznych w Wojskowym Centrum Edukacji Obywatelskiej”. *Bezpieczeństwo Obronność Socjologia* 7(8): 31.
- Sińczuch Marcin. 2020. „Stosunek społeczeństwa polskiego do agresji rosyjskiej na Ukrainie w świetle badań socjologicznych”. *Bezpieczeństwo Obronność Socjologia* 1(17): 37-54.
- Słoma Jarosław. 2017. *Żyję i działam bezpiecznie*. Warszawa: Wydawnictwo Nowa Era.
- TVP info. Młodzi Polacy nie chcą walczyć w obronie ojczyzny (sondaż). 2024. W <https://www.tvp.info/77593426/mlodzi-polacy-nie-chca-walczyc-w-obronie-ojczyzny-sondaz>.
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 248).
- Walasik Sylwia. 2016. „Edukacja obronna w kształtowaniu świadomości obronnej młodzieży akademickiej – raport z badań”. *Zeszyty Naukowe AON* 1(102).
- Wasiuta Olga. Wasiuta Sergiusz. 2020. *Encyklopedia bezpieczeństwa*. t. 5. Kraków: Wydawnictwo Libron.
- WCR. Program szkolenia podstawowego. 2017. W <https://wcrgrudziadz.wp.mil.pl/pozostae-2017-01-16-v/dobrowolna-zasadnicza-sluzba-wojskowa/program-szkolenia-podstawowego/>.
- Wojska Obrony Terytorialnej. Pilotażowy program dla dzieci i młodzieży „Edukacja z Wojskiem” wystartował. 2024. W <https://media.terytorialsi.wp.mil.pl/informacje/833363/pilotazowy-program-dla-dzieci-i-mlodziezy-edukacja-z-wojskiem-wystartowal>.
- Wosia Mateusz. 2023. *Vademecum szkolenia podstawowego*. 9-45. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki.
- Wywił Przemysław. 2018. „Military education for students within the framework of the Academic Legion: A pilot project”. *Security and Defence Quarterly* 4(21): 73-86.